

Karamanlıca Bir Zebur'da Yapı Bakımından Devrik Cümleler^a

Hayrullah KAHYA^{1,b}

¹ Yrd. Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü-İstanbul/Türkiye

Başvuru tarihi: 13 Şubat 2017 Düzeltme tarihi: 30 Nisan 2017 Kabul tarihi: 25 Mayıs 2017

Öz

Hemen hemen tüm dilbilgisi kitaplarında “yüklemi sonda olmayan cümle” şeklinde tanımlanan devrik -kimi kaynaklarda kuralsız- cümle, daha çok konuşma dilinde ve konuşma diline yakın bir dille yazılmış metinlerde görülür. Devrik cümleye Türk dili tarihinin her döneminde az çok rastlanmaktadır. Köktürkçede nadiren görülen devrik cümleler, Eski Uygur Türkçesi döneminden itibaren dilimizde daha sık görülmektedir. Türkiye Türkçesinde ise devrik cümle, Dil Devrimi'nden sonra Nurullah Ataç (1898-1957) gibi yazarların bilinçli gayretleriyle yazı dilinde tekrar canlanmaya başlamıştır.

Bu çalışmada Grek harfli Türkçe (Karamanlıca) ile yazılmış bir Zebur'da (Psaltrion) geçen devrik cümleler, yapıları bakımından incelenmiştir. Çalışmada devrik cümleler, yüklemden sonra tek ögenin bulunduğu devrik cümleler, yüklemden sonra birden çok ögenin bulunduğu cümleler olmak üzere ikiye ayrılarak incelenmiştir. İncelediğimiz metindeki devrik cümlelerin çoğu Türkçe diğer metinlerde de rastlanabilecek yapıdadır. Yüklemden sonra birden çok ögenin geldiği cümle oranı telif Türkçe metinlere göre nispeten fazladır. Bazı devrik yapıların ise Yunancanın etkisini taşıdığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler

Devrik Cümle, Söz Dizimi, Karamanlıca, Zebur, Karamanlılar

^a Bu çalışma, 20-23 Nisan 2017 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen “2nd International Scientific Researches Congress on Humanities and Social Sciences (IBAD 2017)” Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur.

^b Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Yıldız Teknik Üniversitesi, Davutpaşa Kampüsü, Eğitim Fakültesi, 34220, Esenler/İstanbul/Türkiye.
e-posta: hayrullahkahya@hotmail.com

Anacoluthons in a Karamanlidika Psalm in Terms of Structure

Abstract

In almost all Turkish grammar books, the term of anacoluthon has been described as a kind of sentence whose predicate located in the first or middle of the sentence. This kind of sentence, anacoluthon, is usually used in colloquial speech and some specific texts have colloquial speech. There are anacoluthons in every period of Turkish language history. They are rare in Kokturk Turkish, but they began to increase from period of Old Uighur Turkish. In Turkey Turkish, after Turkish Language Revolution, especially Nurullah Atac (1898-1957), a famous author in Turkish literature, consciously made an effort that they began to increase comparatively in written language of Turkish.

In current study, I analyzed anacoluthons in two main categories in a Psalm book written in Turkish with Greece alphabet, which means Karamanlidika. First part consists of anacoluthons which have only one element after predicate. The second part consists of anacoluthons which have multiple elements after predicate. Most of anacoluthons in the text have the same structure in other Turkish texts. However, in the Psalm, frequency of the sentences having multiple elements after predicate is more dominant than other untranslated Turkish texts. Additionally, it has been seen that some of the anacoluthons in the text were affected by the Greek grammatical structure.

Keywords

Anacoluthon, Syntax, Karamanlidika, Psalm, Karamanlides

1. GİRİŞ

Yüklemi cümle sonunda yer alan cümlelere yüklemelerinin yeri bakımından kurallı cümle (canonical sentence) denmektedir.

Ben yürüyordum. Ben seviyorum.
Ben yolda yürüyordum. Ben seni seviyorum.
Ben dün yolda yürüyordum. Ben seni çok seviyorum.

Yukarıdaki örnek cümlelerde de görüldüğü üzere kurallı cümleler, Türkçede genel olarak ÖY, ÖTY, ÖNY, ÖNTY gibi yüklem cümlelerin en sonunda olduğu dizilişe sahiptirler.¹ Kurallı cümlelerde yüklem dışındaki öğeler cümlelerin anlamına, vurgusuna ve ezgisine bağlı olarak yer değiştirebilirler.

Kurallı cümlelerin karşıtı² olarak devrik cümle (anacoluthon) ise hemen hemen bütün genel dilbilgisi veya münhasıran söz dizimi (cümle bilgisi) üzerine yazılmış kitaplarda³ “yüklemi sonda olmayan cümle” şeklinde tanımlanmaktadır.⁴

Bununla birlikte buradaki öğelerin durumu, rastgelelik anlamında algılanmamalıdır (Demir ve Yılmaz, 2003: 215; Aksan, 2009: 170-172). Çünkü devrik cümlelerde öğelerin

yerlerinin değişmesi anlam farkı oluşturur (Acarlar, 1969: 755). Hatta, kimi durumlarda devrik cümlelerin kurallı hâle getirilmesi ile anlamda daralma yahut farklılaşma meydana gelebilir. Örneğin, *Alırım anahtarını*. cümlesi bir tehdit, bir uyarı niteliği taşıyan mecaz anlatımı ifade ederken aynı cümlelerin kurallı şekli olan *Anahtarını alırım*. cümlesinde -bağlama da bağlı olmakla birlikte- öncelikli olarak bir uyarı, bir tehdit anlamı hissedilmez. Bu cümlede daha çok gerçek anlamıyla anahtar sahibine “önceden bilgi verme” anlamı ağır basar. Benzer şekilde *Bu nedir!* cümlesi ile *Nedir bu!* cümlelerinin duygu değeri nicelik bakımından birbirinden farklıdır.

Devrik cümleler, Türkçede şiir, atasözü, deyim ve konuşma cümlelerinde çok kullanılır. Mensur metinlerde devrik cümlelerin kullanımı daha azdır; çünkü devrik cümle kullanımındaki amaç anlatıma güç kazandırmak, söyleyişe özellik katmak (Dizdaroğlu, 1976: 252), dikkat çekmek, verilecek mesajın daha sağlam verilmesini sağlamaktır (Akçataş, 2002: 605); ancak mensur metinlerde devrik cümlelerin görece fazla kullanımı devrik cümlelerdeki bu etkileri azaltmaktadır. Ayrıca, devrik cümlelerin okumayı zorlaştırdığı, yapılan bir araştırma ile ortaya konmuştur (Aydın ve Cedden, 2010). Nitekim Eski Türkçe döneminden beri mensur metinlerde devrik cümlelerin nicelik bakımından oranı, kurallı cümlelere göre her zaman daha azdır. Bununla birlikte Eski Türkçe döneminden beri dilimizde devrik cümle örneklerine rastlandığı görülmektedir⁵. Bu durum bizce, devrik cümlelerin -Türkçeye başlangıçta yabancı dillerden yapılan tercümelemlerin etkisiyle girmiş olsalar bile- zamanla Türkçenin yapısına uyum sağlamasından dolayı anlatımı zenginleştirmenin araçlarından biri olarak işlevsellik kazandığını göstermektedir⁶.

2. KARAMANLILICA ZEBUR'DA DEVRİK CÜMLELER

Konuştukları Türkçeyi Grek alfabesiyle yazan ve çoğunluğu Ortodoks Hristiyan inancına mensup topluluklara Karamanlılar (Karamanli, Karamanlides, Caramanen, Caramanier), konuştukları Türkçeye de Karamanlıca (Karamanlı Türkçesi, Karaman ağzı, Karamanlidika) denmektedir. Karamanlılar tarih boyunca özellikle İç Anadolu, Akdeniz, Karadeniz ile İstanbul, Balkanlar, Kırım ve Suriye gibi yerlerde yaşamışlardır (Eckmann 1988: 89). 1923 Nüfus Mübadelesi ile Anadolu'dan göç etmek zorunda kalan Karamanlıların çoğu Yunanistan'a yerleşmiştir.

Özellikle 17. yüzyıldan sonra İstanbul, Venedik, Selanik gibi yerlerde Grek alfabesiyle Türkçe yüzlerce Karamanlıca kitap basılmıştır. Bunların çoğu dinî nitelikli ve Yunancadan tercümedir. Bu kitaplar arasında Kitab-ı Mukaddes tercümelemlerinin ayrı bir yeri ve önemi olduğu muhakkaktır.

Bu çalışmada Yunan harfleri ile yazılmış bir Zebur (Psaltirion)'daki devrik cümleler, yapıları bakımından ele alınmıştır. Çalışmaya konu olan Karamanlıca Zebur'un künyesi şu şekildedir: Psaltirion “Zebur”: ΔΑΒΙΔ ΠΕΓΑΜΠΕΡΗΝ ΒΕ ΠΑΤΗΣΣΑΧΗΝ ΚΑΙΤΕΣΣΗ ΚΑΘΙΣΜΑ ΠΡΩΤΟΝ “David Peyamberin ve Padişahın Kaidesi Kathisma Proton”⁷. Eserin elimizdeki baskısının kapak ve -eğer varsa- giriş bölümleri eksik olduğundan eserin basılış yeri, tarihi, hazırlayanı, mütercimi vs. gibi konularda, ne yazık ki, kesin bilgi sahibi değiliz⁸.

3. KARAMANLICA ZEBUR'DAKİ DEVRİK CÜMLELERİN YAPI BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Devrik cümleler yapıları bakımından birkaç şekilde sınıflandırılabilir.⁹ Bu çalışmada Karahan (2006: 101-102)'in sınıflandırması esas alınmıştır.

Buna göre yüklemden sonra gelen öğelerinin sayısı bakımından devrik cümleler ikiye ayrılır: Yüklemden sonra tek ögenin geldiği durumlar ve yüklemden sonra birden çok ögenin geldiği durumlar.

3.1. Yüklemden Sonra Tek Ögenin Geldiği Durumlar

Metindeki devrik cümleler incelendiğinde öznenin, zarf tümlecinin, dolaylı tümlecini veya nesnenin yüklemden sonra gelebildiği görülmektedir.

3.1.1. Öznesi Sonda Olanlar

Bu tür cümlelerde cümlemin en sonunda özne yer almaktadır:

Kılıç çekdi günahgerler¹⁰ (53/29).

Ne sebepten samurdandı milletler ve halkler (2/16-17).

Ya rabbil efendi! Sensin bana sahap çıkacak, sensin benim ziynetim, sensin benim başımı emin dutan ve yüksekeen (3/24-26).

Sensin benim oğulum (2/30).

Gençlik vadesindeim ben (201/12).

Darlıklar ve çok sikletlere oğradım ben (201/16).

Ya rabbil efendi ne yaman çoğaldı bana sıklet verenler? (3/19-20).

Bazı kurallı cümleler, ikinci ortak öznenin “ve ne dahi” bağlacıyla yüklemden sonra getirilmesiyle öznesi sonda olan devrik cümle özelliği taşıyor hâle gelebilmektedir:

Beni su kasırgası batırmasın ve ne dahi derinlik (103/20).

Deniz kımıldansın ve bunun isifi dahi ovalar sevinecek ve dahi cemi onlarda bulunan şeyler (154/1-2).

Öznenin yüklemden sonra geldiği durumlara başka Türkçe metinlerde de rastlanabilmektedir:

Kayular ol iki kırk türlüğ otlar? (Altun Yaruk Yedinci Kitap, VII 9a 475/18-19) (Keskin, 2015: 46). “Hangileridir otuz iki çeşit bitkiler?”

Aşağıda var büyük bir patırtı (Hüseyin Rahmi Gürpınar, Eşkıya İminde, 201) (Ersoy, 2001: 507).

Cemi taifeden muhaliftir bunlar (Kabusname) (Ediskun, 1960: 194).

Deliden al uslu haberi (Atasözü) (Acarlar, 1969: 757).

Nerde bu bolluk! (Deyim) (Ediskun, 1960: 193).

Görüldüğü üzere metnimizde öznesi sonda olan cümle yapıları genel olarak Türkçeye uygundur. Bununla birlikte, Türkiye Türkçesinden farklı olarak, bazı cümlelerde yüklemden sonra ikinci ortak öznenin *ve ne dahi* bağlacından sonra getirilerek cümlenin devrikleştirildiği dikkati çekmektedir.

3.1.2. Nesnesi Sonda Olanlar

Bazı devrik cümlelerde ise nesne yüklemden sonra gelmektedir. Bu tür cümlelerde nesnelere adın yükleme hâl ekini almış olan belirtili nesne görevinde oldukları görülmektedir:

Taфра dutan halk içinde meth edeceğim seni (50/21-22).

Nafîle batıl fikirliğe verdiler gendilerini (2/16-17).

Çömlekçi kabı gibi paralayacaksın onları (3/5).

Gendi aziz dağından, yüksekli mekânından kabul etdi hacetimi (3/27-29).

Ya rabbil kalk helas eyle beni! (4/5).

Zira sen fet etdin cümle benim düşmanlerimi, bana nafîle düşmanlık edenleri. (4/6-7).

Benim üzerime ferahlandılar ve cem oldular üzerime benim kamçılar çoğaldı yağdı geldi ancak vukuf olup bilmedim aslını (50/10-12).

Ya rabbil ne zaman bean edeceksin kendini sen? (50/16).

Ya iy senin rahmetiñi bürüyesin seni tanıyan kimseleri ve salihliğini senin ver yürekleri doğru olanlara (52/16-18).

Ödünç ve karz alır günahkâr ancak eda edemez borcu (54/16-17).

Nesne unsurunun yüklemden sonra geldiği durumlara başka Türkçe metinlerde de rastlanabilmektedir:

K(a)ltı nomça beğizetsün meniñ et'özüm étiğın (Altun Yaruk Yedinci Kitap, VII 15b 488/2-3) (Keskin, 2015: 44). "Aynı şekilde kanuna göre resmetsin benim vücudumun güzelliğini."

Çekeyim yayı, atayım ohu, dedi (Dede Korkut Kitabı) (Ediskun, 1960: 194).

Gördünüz mü zavallının başına geleni (Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Kuyruklu Yıldız Altında Bir Evlenme*, 15) (Ersoy, 2001: 510).

Keçinin uyuzu, çeşmenin gözünden içer suyu (Atasözü) (Acarlar, 1969: 757).

Açtırma kutunun kapağını (Deyim) (Ediskun, 1960: 193).

Görüldüğü üzere metnimizde nesnesi sonda olan cümle yapıları genel olarak Türkçeye uygun olup farklı yapısal özelliğe sahip değildir.

3.1.3. Zarf Tümleci Sonda Olanlar¹¹

Bazı devrik cümlelerde zarf tümleci yüklemden sonra gelmektedir:

Sadıklar illa yerde mereskâr olacaklar ve yer üsünde mekân edecekler devri zemane dek ebedi (55/8-9).

Fikir niyeti bunun tembihnamesinde idi gece ve gündüz (1/14-15).

Elem çektim feryat ederek (102/13).

Irmaklar kendi talaşlarını kaldıracak çok sular sedalarıyılan (150/1-2).

İlleri gidip yetişelim onun sıfatını itiraf etme ilen (152/5-6).

Feryat idelim ağlamaklarılan (152/13-14).

Yer yüzünün hakimliğini etmeye adaletliğilen (154/5-6).

Fehim ver bana talimlerini senin ağnamak üzere (200/5-6).

Şükür etdim senin salihliiniñ şeriatleri için (202/31-32).

Kuvetlinin okleri bilenmişir çölde yanmış kömürler ile (204/11-12).

Kendi yaylerini kurdular, fakir ve hakir olan kimsei düşürmeye, yüreleri doğru olanları katl etmeye (53/29-32).

Yavaşlar ise yerde mereskâr olacak ve zevk sefa edecekler heapsıs sulh çokluğu ile (53/23-24).

Gözlerim eksildi senin helaslığın için (200/1).

Zarf tümlecinin yüklemden sonra geldiği durumlara başka Türkçe metinlerde de rastlanabilmektedir.

Antag ol antag ol k(a)ltı s(en) ötünmüş teg. (Altun Yaruk, Yedinci Kitap, VII 2b 462/16-17 (Keskin, 2015: 42). “Öyledir senin arz ettiğin gibi.”

Padişah oldu yine (Âşıkpaşazade Tarihi) (Ediskun, 1960: 195).

Sübütü tevâtür ile ola, misvāk gibi. (Birgili Muhammed Efendi, Vasiyetname, 35b/7) (Duman, 2003: 220). “Kesinliği/doğruluğu şüphe bırakmayacak bir şekilde (tevatür ile) ola, misvak gibi.”

Şalāhına haml ideler mümkün olduğça. (Birgili Muhammed Efendi, Vasiyetname, 30b/1-2) (Duman, 2003: 222). “Doğru olduğunu düşünsünler mümkün olduğunca.”

Tosun bu akşam sen nerede içtin bu kadar? (Hüseyin Rahmi Gürpınar, Aşk Batağı, 35) (Ersoy, 2001: 509).

Görüldüğü üzere metnimizde zarf tümleci sonda olan cümle yapıları genel olarak Türkçeye uygun olup farklı yapısal özelliğe sahip değildir.

3.1.4. Dolaylı Tümleci Sonda Olanlar

Bu tür cümlelerde tamlayıcı unsurlar cümlenin en sonunda bulunurlar. Tamlayıcı unsurlar adın yönelme, bulunma veya uzaklaşma hâl eklerinden birini almış olarak cümleye dahil olurlar:

Rabbil bunların arşındadır, Sina üsünde azizlikte (100/19-20).

Şimden geri kokmayacağım etrafımı kuşayan halkın hezarlerinden (4/3-4).

Bana şefket eyle ve ibadetim kabul olsun sana (4-16-17).

Benim üzerime ferahlandılar ve cem oldular üzerime benim, kamçiler çoğaldı, yağdı geldi ancak vukuf olup bilmedim aslını (50/10-12).

İğva etdiler bana ve isihza ile isihza etdiler bana ve dişlerini gıcırdatdılar benim üzerime (50/14-15).

Bunun ağızında olan sözler benamıslık ve hile bazlıktır iradet vermedi eiliği ağnamaya (51/26-27)

Ya iy senin rahmetiñi bürüyesin seni tanıyan kimseleri ve salihliğini senin ver yürekleri doğru olanlara (52/16-18).

Kılıç çekdi günahgerler kendi yaylerini kurdular fakir ve hakir olan kimsei düşürmeye yüreleri doğru olanları katl etmeye (53/29-32).

Nefthalim sultanları mevcuttur orada (101/16-17).

Senin ismini sevenler sakın olacak onda (105/12-13).

Kırk sene bi-huzur oldum ol tevlitden (152/23).

Bunlar daima avara aldaniorlar yüreklerinde (152/24).

Dolaylı tümlecin yüklemden sonra geldiği durumlara başka Türkçe metinlerde de rastlanabilmektedir.

Bardug ilgeri¹² bardug kurıgaru (Orhun Yazıtları) (Ediskun, 1960: 194). “Gittik doğuya, gittik batıya.”

Anta basa inanzun üç erdini kuñña (Altun Yaruk Yedinci Kitap, VII 13b 484/5-6) (Keskin, 2015: 45). “Ondan sonra inansın üç mücevher saadetine.”

Ve bilcümle inandum Allāh ta‘ālāya ve meleklerine ve kitāblarına ve peygamberlerine ve kıyāmet gününe ve hayr ve şer Allāh ta‘ālānuñ taqdīre ile bilmesiyile ve dilemesile ve yaratmasile olduğına (Birgili Muhammed Efendi, Vasiyetname, 23a/8-10) (Duman, 2003: 220). “Ve bütün inandım Allah Taala’ya ve meleklerine ve kitaplarına ve peygamberlerine ve kıyamet gününe ve hayr ve şer Allah Taala’nın takdiri, bilmesi, dilemesi ve yaratması ile olduğuna.”

Beni bir ayak evvel kurtar buradan (Hüseyin Rahmi Gürpınar, Kuyruklu Yıldız Altında Bir Evlenme, 22) (Ersoy, 2001: 509).

Kork Allah’tan korkmayandan (Atasözü) (Acarlar, 1969: 757).

Buyrun cenaze namazına (Deyim) (Ediskun, 1960: 193).

Görüldüğü üzere metnimizde zarf tümleci sonda olan cümle yapıları genel olarak Türkçeye uygun olup farklı yapısal özelliğe sahip değildir.

3.2. Birden Çok Ögenin Yüklemden Sonra Geldiği Durumlar

Demircan'ın yaptığı sayıma göre Türkçe yazınsal metinlerde yüklemden sonra birden çok ögenin geldiği cümle sayısı çok az olmasına rağmen yüklemden sonra tek ögenin geldiği cümle sayısı % 92 civarındadır (Demircan, 2009: 27-28). Metnimizde ise yüklemden sonra birden çok ögenin geldiği durumlara sıklıkla rastlanmaktadır. İncelenen metinde birden çok ögenin yüklemden sonra geldiği cümleler şu şekillerde karşımıza çıkabilmektedir:

(i) Özne+Nesne

Añar günahkâr, sadık kimsei ve arayıırır onu katl etsin (55/14-15).

Heiy penirlenmiş dağ, semizlenmiş dağ! Nasıl ağnarsınız siz penirlenmiş dağları? (100/14-15).

(ii) Özne+Dolaylı Tümleç

Dönsün gitsin günahkârler cehenneme ve dahi Allah'ı unutan milletler (11/21-22).

(iii) Özne+Dolaylı Tümleç+Zarf Tümleci

Ferah edeceğim ben senin kelâmlarıñın üzerine çok gırıntı bulmuş kimse gibi, varlıklı olacağım mal bulmuş gibi (202/26-28).

(iv) Nesne+Dolaylı Tümleç

Kurtar beni adem iftiralarından (200/205).

Beyan eyle gendi sıfatıñı senin kulun üzerine (200/27).

Düşmenlerim için doğrut yolumu senin önünde (6/1-2).

(v) Nesne+Zarf Tümleci

Rabbil kabul edecek benim niazımı gendisine avaz etdiğimde (4/22-24).

Helas eyle beni senin merhametin için (6-27-28).

(vi) Dolaylı Tümleç+Nesne

Ya rabbil sikkelendi üzerimizde senin sıfatının nuru (5/1-2).

Gelmesin bana mağrurluk ayağı yahot günahkâr eli (52/19-20).

Ziynetini bunun milletlere nakl eylein cemi aleme acaiplerini (153/9-10).

(vii) Dolaylı Tümleç+Nesne+Zarf Tümleci

Dile benden ve ise vereim sana milletleri senin mirasını ve zabtı baiñı cihanın tükenecek yerine dekli (3/1-3).

(viii) Dolaylı Tümleç+Zarf Tümleci

Ne verile sana ve ne taraki ola sana hilebaz olan dille (204/9-10).

(ix) Dolaylı Tümleç+Özne

Meşk ederler idi üzerime benim kappularında oturanlar (103/9-10).

(x) Zarf Tümleci+Dolaylı Tümleç+Nesne+Özne

İtiraf edeceğim ziade çok cemaet içinde seni ben (50/20-21).

(xi) Zarf Tümleci+Özne

Şen olsunlar ve ferah etsinler senin keremiñ ilen cemi seni arayanlar ya Allah (105/27-28).

(xii) Zarf Tümleci+Nesne

Yeikayacağım her gece yatağımı (7/2).

Yüklemden sonra birden çok ögenin geldiği devrik cümle yapılarına başka Türkçe metinlerde de rastlanabilmektedir. Aşağıdaki yüklem+zarf tümleci+nesne yapısındaki cümle Eski Uygur Türkçesi ile yazılmış *Altun Yaruk Yedinci Kitap*'tan alınmıştır:

Bulğay kopta d(a)r(a)nı tégme edremig. (Altun Yaruk Yedinci Kitap, VII 14a 485/14-15. "Bulacak tamamen daranı denen erdemi." (Keskin, 2015: 46).

Şu cümle yüklem+zarf tümleci+dolaylı tümleç yapısındadır:

Uyur siz uzatı utgalı. (Altun Yaruk Yedinci Kitap, VII 19b 496/3) (Keskin, 2015: 50). "Muktedirsiniz daima yenmeye."

Şu cümle ise yüklem+özne+zarf tümleci+dolaylı tümleç yapısındadır:

Açardı çiçekler renk renk ovada. (Hüseyin Rahmi Gürpınar, Cehennemlik, 221) (Ersoy, 2001: 508).

Aşağıdaki cümle ise yüklem+nesne+zarf tümleci yapısında olan bir atasözümüzdür:

Alma mazlumun ahını çıkar aheste aheste (Acarlar, 1969: 757).

Görüldüğü üzere, metnimizde yüklemden sonra birden çok ögenin geldiği devrik cümleler, yüklemden sonra *özne+nesne*, *özne+dolaylı tümleç*, *özne+dolaylı tümleç+zarf tümleci*, *nesne+dolaylı tümleç*, *nesne+zarf tümleci*, *dolaylı tümleç+nesne*, *dolaylı tümleç+nesne+zarf tümleci*, *dolaylı tümleç+zarf tümleci*, *dolaylı tümleç+özne*, *zarf tümleci+dolaylı tümleç+nesne+özne*, *zarf tümleci+özne* gibi birçok değişik yapıda olabilmektedirler.

Bu çalışmada incelediğimiz Karamanlıca Zebur'da devrik cümlelerin genel olarak fazlalığı dikkat çekmektedir. Bunun en önemli sebebi, kitabın ilahî şeklinde yazılmış olması yanında okuyanı ve dinleyeni sıkmadan ezgili bir şekilde söyleme arzusu olmalıdır. İkinci sebebi ise metnin tercüme¹³ bir eser olmasıdır.

Metindeki devrik cümlelerin çoğunluğu yukarıdaki sınıflandırmadaki örneklerde görüldüğü üzere Türkçe devrik cümle yapısına uygundur. Bununla beraber metinde, birebir tercüme edildiği anlaşılan bazı devrik cümle örneklerine de rastlanmaktadır:

Zira sensin ağa, yüksektar hüküm sahabı, cemi yer üstünde cümle saırı Allahlardan ileri.
(154/30-155/1);

Eğer ki girirler ise onlar benim rahatıma nail olmayacaklar asla Tesbihat Şükürü David'e (152/26-27-153/1).

Bu tür devrik cümlelerde tercümenin etkisinin daha fazla olduğunu söylemek mümkündür.

Dikkati çeken başka bir husus ise metindeki iyelik gruplarının¹⁴ yaygın bir şekilde Yunancadaki yapıya¹⁵ uygun olarak devrik¹⁶ dizilmiş olmasıdır:

Gözlerim kaldı benim Allah'uma umutlanmaılan ben (102/14-15).

Ve oruç ile canımı benim örtüdüm (103/6).

Heiy Allah, helaslığın senin sahap ola bana (104/26-27).

Rabbil senin halkıñı rezil etdiler ve varisliñi senin kem etdiler (150/19-20).

Eğer derse idim ayağım kımıldandı benim ya rabbil, senin rahmetin gine imdat eder idi bana (151/17-18).

Amellerimi benim gördüler (152/22).

Metnimizde, iyelik gruplarının devrik dizimine benzer şekilde, bazı kelime öbeklerinin de olağan dışı bir dizilişe sahip oldukları dikkati çekmektedir¹⁷:

Yatırkan yatağında binamıslık fikr etdi (51/28). (*Yatağında yatarıkan... yerine*).

Ya rabbil benim Allah'im, eğer bu misilli iş duttum ise ve eğer zulum varısa ellerimde eğer karşılıklı kemlik ettim ise bana karşılıklı kemlik edenlere, düşmüş olam anca düşmenlerimden, boş olam her türlü sahaplık bulmasına (7/22-26). (*ellerimde zulum varısa... yerine*).

Bu tür cümle yapılarına başka Türkçe metinlerde de rastlanabilmektedir:

Fikr itse unuttuğın, añağıçün secde-i sehiv itmek gerek (Birgili Muhammed Efendi, *Vasiyetname*, 532a/5) (Duman, 2003: 218). "Hatırlasa unuttuğunu, onu anmak için sehiv secdesi yapmak gerekir." (*Unuttuğın fikr itse... yerine*).

Bu tür cümleler Türkçede konuşma dilinde de görülebilir; ancak, yazı dilinde bunlara rastlanma ihtimali düşüktür.

4. SONUÇ

Çalışmada incelenen *Zebur*'daki cümlelerin çoğunluğu Türkçe yazılı veya sözlü başka eserlerde de karşılaşılabilecek yapıdadır. Bunların bir kısmı öznesi sonda bir kısmı nesnesi sonda bir kısmı zarf tümleci sonda bir kısmı da dolaylı tümleci sonda olmak üzere yapılanmıştır. Bununla beraber, yüklemden sonra farklı yapılarda birden çok ögenin geldiği devrik cümlelerin metnimizde daha yaygın olduğu görülmüştür.

Metnimizde, az sayıda birebir tercüme edildiği anlaşılan cümleler görülmektedir. Metinde Yunanca yapıya uygun iyelik guruplarının çokluğu ayrıca dikkati çekmektedir.

Söz konusu bu öbekler, Türkçenin olağan diziminin tam tersi bir yapıya sahiptirler. Metnimizde Türkçe konuşma dilinde karşılaşılabilecek; ancak, yazı dilinde görülme ihtimali çok az olan devrik dizilişli bazı kelime öbeklerine de rastlanmaktadır.

Türkçede özellikle Eski Uygur Türkçesi döneminden itibaren daha çok görülen devrik cümleler, hem yazılı hem de sözlü eserlerimizde rastlanan bir cümle türüdür. Devrik cümleler başlangıçta (Eski Türkçe veya daha önceki dönemlerde) yabancı dillerin etkisiyle kullanılmış olsalar bile bunların zamanla Türkçenin yapısına uyum sağladığı anlaşılmaktadır. Böylelikle, devrik cümleler anlambilimsel bakımdan duygu değeri de taşıyan cümleler olarak bir ifade ve üslup özelliği olarak Türkçede her zaman kendine yer bulmuştur. Bu bakımdan, bizce, devrik cümleleri tamamen inkâr edip hiç kullanmamak da mensur bir metinde gereğinden fazla kullanmak da Türkçemizi ifade bakımından çirkinleştirecek, üslup bakımından fakirleştirecektir.

NOTLAR

¹ Dilbiliminde kurallı cümle yerine "sola dallanma" terimini kullanan Huber (2008), Türkçenin genel olarak sola dallanan bir dil olduğunu, ancak bunun Türkçeden hiçbir zaman devrik yapının olamayacağı anlamına gelmeyeceğini belirtir. Ona göre önemli olanın soyut dil yapısında (langue düzleminde) kural olarak yüklem cümlelerinin sonunda gelmesinin öngörülmesidir (Huber 2008: 237). Bizce de bu yaklaşım doğrudur.

² Düz cümleyle kurallı cümle dendiği için devrik cümle için bazı kaynaklarda "kuralsız cümle" terimi kullanılmıştır. Ancak bozuk ve yanlış gibi olumsuz kavramları da yansıttığı için bu terimin uygun olmadığı görüşü vardır. Bu çalışmada da bu görüş benimsenmektedir. O yüzden çalışmada "kuralsız cümle" terimi kullanılmamıştır.

³ Örnek olarak bk. (Karahan, 2006: 100; Delice, 2001: 155; Özkan ve Sevinçli, 2009: 168; Karaağaç, 2012: 250; Hatipoğlu, 1982: 158; Hengirmen, 1999: 115; Korkmaz, 1992: 42; Topaloğlu, 1989: 54; Sarıca, 2015: 87; Atabay vd., 1981: 112).

⁴ Demircan'a göre bu tanım, hem eksik hem yanıltıcıdır (Demircan, 2009: 18). Ona göre devrik, "olağan dizimsel-alan dışına bir konumlama" (Demircan, 2009: 20), "bir ögenin, olağan-dizim-alanı dışına konumlanması" (Demircan, 2009: 21), "belli bir anlam ayrımı için, yüklem ardına bir tek ögesi konumlanan bir tümce"dir (Demircan, 2009: 25). Demircan ayrıca belli metinsel bir anlama ve ilişkiye bağlanamayan devrik bir konumlama ile oluşmuş bir cümlelerin devrik sayılmaması gerektiğini düşünmektedir (Demircan, 2009: 22). Bu düşüncesini şu örnek cümlelerle açıklamaya çalışır:

Beni bağlamaz o kurallar.

Çocuklar eve dönmüş bile.

Çimento fabrikası Kartal'ın toz içindedir.

Demircan buradaki birinci ve üçüncü cümlelerin devrik, ikinci cümlelerin ise bir ögesi yüklemden sonra gelmiş olmasına rağmen kurallı olduğunu belirtir. Çünkü ona göre buradaki ikinci cümlede yüklemden sonra gelen *bile* kelimesi yüklemi odak seçen bir art-odaklayıcıdır (Demircan 2009: 18). Yani bu cümlede *bile* kelimesi aynı anlamda cümlelerin başka bir yerinde bulunamaz. Aksi hâlde ya anlam değişir ya da söz dizimi bozulur:

**Bile çocuklar eve dönmüş.* (söz dizimi bozuk)

Çocuklar bile eve dönmüş. (anlam değişmesi)

**Çocuklar eve bile dönmüş.* (söz dizimi bozuk) gibi.

Yukarıdaki üçüncü cümlede ise olağan dizilişi *Kartal'ın çimento fabrikası* şeklinde olması gereken isim tamlamasında niteleyenin nitelenenden sonra getirilmesi ile *çimento fabrikası Kartal'ın* şeklinde olağan dışı bir dizim karşımıza çıkar. Demircan bu tür bir yapının daha çok şiirde geçtiğini de belirtmektedir (Demircan, 2009: 20). Demircan kelime öbeklerinin alan dışı dizimine şu örneği de vermektedir:

Öteki yüzü AB'nin ırkçı ve ayrımcıdır.

Öteki yüzü ırkçı ve ayrımcıdır AB'nin (Demircan, 2009: 24).

Bu durumda Demircan'ın devrik cümleyi, cümlenin herhangi bir ögesinin veya cümle içinde bulunan herhangi bir kelime öbeğinin Türkçenin olağan dizilişinin dışına çıktığı cümleler olarak algıladığını ifade etmek sanırız yanlış olmaz. Demircan, devrik dizimde anlamsal bir farklılığın oluştuğuna da dikkati çekmektedir (Demircan, 2009: 21).

Bizce cümle içinde olağan dışı dizilişe sahip kelime öbekleri cümleyi devrikleştirmez; ancak, öbeğin bir veya daha çok ögesinin yüklemden sonra geldiği cümleler devrik sayılır. Buna göre örneğin *Öteki yüzü AB'nin ırkçı ve ayrımcıdır.* cümlesi öğelerinin yeri bakımından kurallı, *Öteki yüzü ırkçı ve ayrımcıdır AB'nin.* cümlesi ise devriktir.

⁵ Konu ile ilgili yapılmış bazı çalışmalar için bk. (Tekin, 2003: 211; Keskin, 2015; Ediskun, 1960; Duman, 2003; Doğan İnan, 2008).

⁶ Bazı araştırmacılara göre devrik cümle Türkçenin yapısını bozduğundan mensur metinlerde kullanılması kesinlikle doğru değildir. Bazı araştırmacılar ise devrik cümlenin yaygınlaştırılmasını Dil Devrimi'nin bir gereği olarak kabul ederler (Demircan, 2009: 87-96). Burada önemli dilcilerimizden Muharrem Ergin'in "Türk Dil Bilgisi" adlı kitabında kurallı ve devrik cümle türlerinden bahsetmediğini de belirtmek isteriz (Ergin, 1997). Devrik cümle ile ilgili Ataç'ın da dahil olduğu tartışmalar için bkz. (Demir 2010: 467-470).

⁷ Elimizdeki kitabın imlâ özellikleri üzerine yapılmış bir çalışma için bk. Hayrullah Kahya (2014).

⁸ Karamanlıca kitapların bibliyografyası üzerine çalışmaları bulunan Prof. Dr. Evangelia Balta ile elektronik posta aracılığıyla yaptığımız yazışmalar sonucunda Prof. Dr. Balta kendisinde bulunan *Psaltirionlar* ile elimizdeki *Psaltirion*'u karşılaştırdıktan sonra elimizdeki eserin 1782 tarihli *Psaltirion* (Zebur) olduğunu belirtmiştir. Kendisine burada ilgisinden dolayı teşekkür ederim. Fakat biz, eser üzerinde daha önce yaptığımız çalışmada elimizdeki eser ile daha sonra görme imkanımızın olduğu 1782 tarihli *Psaltirion* arasında sayfa yapıları ve eserdeki bölüm sonlarında yer alan bazı motiflerin şekilce ufak farklılık göstermelerinden dolayı elimizdeki eserin 1782 tarihli *Psaltirion*'un ilk baskısı olan 1767 tarihli *Psaltirion* olabileceğini ileri sürmüştük (Kahya, 2014: 220).

⁹ Farklı sınıflandırma örnekleri için bk. (Dizdaroğlu, 1976: 253-258; Ediskun, 1960: 194-196; Karahan, 2006: 101-102).

¹⁰ Örnek cümlelerin sonralarındaki parantez içindeki ilk rakam sayfa numarasını, ikincisi ise satır numarasını ifade etmektedir. Bu çalışmada kullanılan örnek cümlelerin noktalamaları ve imlâları konusunda orijinal metne bağlı kalmamıştır.

¹¹ Konu ile ilgili yapılmış çalışmalarda tümleş türlerine ilişkin terimsel kullanım farkları bulunmaktadır. Bu çalışmada Delice (2003)'teki öneriler kabul edilmiştir.

¹² Kelime Ediskun (1960)'da *ilgeru* şeklindedir.

¹³ Bilindiği üzere Karamanlıca edebiyat, 19. yüzyılda telif eserler görünmeye başlasa da genel olarak tercümeyle dayalı bir edebiyattır. Bu tercümelelerin çoğunluğu da Yunancadan yapılmıştır (Eckmann, 1991).

¹⁴ İyelik gurubu ile ilgili bilgi için bk. (Ergin, 1997: 381).

¹⁵ Yunancada iyelik gruplarında ilgi eki almış zamirler sonra gelir: *gözlerim benim, canı bunların* gibi.

¹⁶ Yukarıda ifade edildiği üzere Demircan (2009) bu tür cümleleri de devrik cümle saymaktadır.

¹⁷ Yukarıda ifade edildiği üzere Demircan (2009) bu tür cümleleri de devrik cümle saymaktadır.

KAYNAKÇA

Acarlar, K. (1969). Devrik Cümle. *Türk Dili*, 210, 755-758.

Akçataş, A. (2002). Türkçede İşlev Bakımından Devrik Cümleler. *Türk Dili*, 609, 604-607.

Aksan, D. (2009). *Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Engin Yayın Evi.

Atabay, S., Özel, S., & Çam, A. (1981). *Türkiye Türkçesinin Sözdizimi*. Ankara: TDK yayınları.

Aydın, Ö., & Cedden, G. (2010). Sözdizim işlemlerinde sağa taşıma etkisi. *Dilbilim Araştırmaları*, 1, 1-13.

Delice, İ. (2001). *Türkçe Sözdizimi*. Sivas: Dilek Matbaası.

Delice, H. İ. (2003). Türkçe Sözdiziminde Tümleç. *Türk Dili ve Edebiyatı Makaleleri*, 3, 1-36.

Demir, N., & Yılmaz, E. (2003). *Türk Dili El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Demir, N. (2010). Türk Dili Dergisi ve Söz Dizimi Yazıları. *Türk Dili*, 700, 453-472.

Demircan, Ö. (2009). *Devrik Tümce ve Odaklama – Dil Devriminin Öteki Yanı*, İstanbul: Der Yayınları.

Dizdaroğlu, H. (1976). *Tümcebilgisi*. Ankara: TDK yayınları.

Doğan İnan, G. (2008). *Eski Anadolu Türkçesi Metinlerinde Devrik Cümle Meselesi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Duman, M. (2003). Devrik Cümle ve Vasiyetname'deki Örnekleri Üzerine. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 30 (2001-2003), 209-223.

- Eckmann, J. (1988). Karamanlıca Birkaç Gerindium Terkibi. (çev. Müjdat Kayayerli). *Türk Kültürü Araştırmaları*, 26(2), 89-94.
- Eckmann, J. (1991). Karaman Edebiyatı. (çev. Rezzan Algül). *Türk Dünyası Edebiyatı I*, (hz. Halil Açıkgöz), 20-37.
- Ediskun, H. (1960). Devrik Cümle Üzerine Bir Araştırma. *Türk Dili*, 9(100), 193-197.
- Ergin, M. (1997). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Ersoy, F. (2001). Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanlarında Devrik Cümle Kullanımı Üzerine. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 2(598), 502-513.
- Hatipoğlu, V. (1982). *Türkçenin Sözdizimi*. Ankara: DTCF Basımevi.
- Hengirmen, M. (1999). *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Huber, E. (2008). *Dilbilime Giriş*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Kahya, H. (2014). Karamanlıca Bir Zebur: İmlâ Özellikleri ve Metin Örnekleri. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 219-237.
- Karaağaç, G. (2012). *Türkçenin Söz Dizimi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karahan, L. (2006). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Keskin, B. (2015). Altun Yaruk Yedinci Kitap'tan Hareketle Eski Uygur Türkçesindeki Devrik Cümle Yapısı. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi TDED*, 53, 39-52.
- Korkmaz, Z. (1992). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK yayınları.
- Özkan, M., & Sevinçli, V. (2009). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*. İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Sarıca, B. (2015). *Türkçe Cümle Bilgisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Tekin, T. (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.
- Topaloğlu, A. (1989). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.